

Predrag Finci – najraskošniji filozof estetičar u BiH i regionu

SAŽETAK

Predrag Finci je bosanskohercegovački i britanski filozof, pisac i esejist, koji potiče iz ugledne sarajevske sefardske porodice. Međutim, od 1993. godine živi u Londonu, gdje do odlaska u mirovinu radi kao slobodni pisac i gostujući istraživač. Autor je tridesetak knjiga i velikog broja eseja. Predstavlja glas apologije umjetnosti, usprkos svim nedoumicama i nevoljama koje su umjetnost snašle u našem dobu, i nedvojbeno je najproduktivniji i jedan od najznačajnijih autora porijeklom iz BiH. Ovaj naš “bosanskohercegovački Ben-Ami Scharfstein”, filozof-estetičar-komparativista, i dalje piše i vrlo je aktivan i skrajnje plodan filozofski pisac, te je autor u ovom nizu Fincijevih sažetaka (a sažetci su uvijek riskantno pojednostavljenje djela) napravio kronološki pregled njegovih knjiga. S radošću i izglednim nadanjima autor želi skrenuti pozornost široj akademskoj zajednici na njegov golemi *oeuvre* na intersekcijama.

Ključne riječi: Fincijev poetozofski *oeuvre* na intersekcijama, egzistencija, transcendencija, horizont, Biće, realno, idealno, utopija, umjetničko djelo, estetika

UVODNA RAZMATRANJA

Predrag Finci (Sarajevo, 5. 8. 1946) je bosanskohercegovački i britanski filozof, pisac i esejist, koji potiče iz ugledne sarajevske sefardske porodice (više članova njegove porodice ubijeni su i bili žrtve Holokausta). Piše na svom maternjem i engleskom jeziku. Studirao je dramu, filozofiju i sociologiju na Filozofskome fakultetu u Sarajevu, gdje je magistrirao (1977) i doktorirao (1981) i gdje je kasnije izabran za redovnog profesora na nastavnim predmetu Estetika (Finci, 2022c). Bio je gostujući istraživač u Freiburgu (kod Wenera Marxa).¹ Međutim, od 1993. godine živi u Londonu, gdje do odlaska u mirovinu radi kao slobodni pisac i gostujući istraživač na UCL-u (University College London).² Autor je tridesetak knjiga i velikog broja eseja. Predstavlja glas apologije umjetnosti, usprkos svim nedoumicama i nevoljama koje su umjetnost

*Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: nevad.kahteran@ff.unsa.ba

¹ Vidjeti: <https://penbih.ba/clanovi/predrag-finci/>; <https://www.biografija.info/predrag-finci/>; https://en.wikipedia.org/wiki/Predrag_Finci.

² Vidjeti https://www.youtube.com/watch?v=mO_37ihW1is.

snašle u našem dobu, i vrlo često piše i na nekoliko portala, a objavljuje i u časopisima, kao što su *Filozofska istraživanja*, časopis Matice hrvatske *Riječi* i likovni časopis *Kontura*. Uz Abdulaha Šarčevića, najproduktivniji je i jedan od najznačajnijih autora porijeklom iz BiH. Knjige i tekstovi su mu prevedeni na engleski, italijanski, hebrejski, slovenski i francuski. O njegovim knjigama su pisali mnogi u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, Engleskoj i Italiji. U ovom nizu Fincijevih sažetaka (a sažetci su uvijek riskantno pojednostavljene djela) napravljen je kronološki pregled njegovih knjiga.³

FINCIJEV *OUVRE*

Prvu knjigu Finci je objavio u Sarajevu 1980. Bila je to knjiga eseja o smislu i značaju prepiske pod naslovom *Govor prepiski* (1980). Tema je bila pomalo iznenađujuća, jer se u to doba mladi filozof nije bavio nekim fundamentalnim filozofskim problemom, nego jednim paraknjiževnim rodnom.⁴ U tome je Finci odmah pokazao interes za estetske epifenomene, ali i interes za problem komunikacije i intersubjektiviteta.

Druga Fincijeva knjiga bila je njegova sistematski prerađena doktorska radnja. Objavljena je pod naslovom *Umjetnost i iskustvo egzistencije* (1986). U toj knjizi nalaze se eseji o odnosu prema umjetnosti mislilaca kao što je Nietzsche, Kierkegaard, Unamuno, Marcel, Camus, Sartre, Merleau-Ponty, Hegel, Marx, Adorno i Marcuse. U toj knjizi Finci nagovještava svoje buduće filozofske teme i iskazuje svoje misaone afinitete. U njoj iznosi jednu od svojih često ponavljanih tvrdnji: umjetnost se odnosi prema stvarnosti, ali je ona poseban oblik stvarnosti, stvarnost po sebi.

Treća knjiga, *Ishodište pitanja* (1987), bavi se problemom pitanja u filozofiji, pa je unekoliko odmak od estetike, ali i nagovještaj njegovog interesa za spoznajna i ontološka pitanja.

Četvrta knjiga ima vrlo indikativan naslov: *O nekim sporednim stvarima* (1990). U toj knjizi je riječ o umjetnikovom ateljeu, potpisu, aplauzu, pauzi u teatru, okviru slike itd., dakle onome što pripada umjetnosti, ali ostaje izvan našeg interesa.

Nakon pauze od desetak godina, objavljuje svoju petu knjigu. Ona izlazi najprije u Londonu, u privatnom izdanju, pod naslovom *Sentimentalni uvod u*

³ Na sličan način Predrag Finci je i sam predstavio svoj opus u razgovoru s Midhatom Ajanovićem. Razgovor je vođen 2021, a dostupan je na Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=gGP-BgAw9Qg>.

⁴ Možda je to razlog što su o ovoj knjizi najčešće pisali književni kritičari i pisci (Džemaludin Alić, Nenad Ešpek, Branko Stojanović), premda je odmah na sarajevskoj promociji ove knjige na njenu srodnost sa filozofijom egzistencijalizma svratio pažnju promotor knjige Kasim Prohić.

estetiku, a nekoliko godina poslije toga ponovo u Sarajevu, ali kao dio knjige *Sarajevski zapisi* (2004). U ovoj knjizi portreti i djelatnost sarajevskih umjetnika ilustriraju što je sve umjetnost bila u bosanskoj sredini i što je sve po Fincijevim uvidima. Na kraju *Sentimentalnog uvoda* je kratki tekst “Idea estetike”, što je prvi koncept tema kasnije razvijenih u *Estetičkoj terminologiji*.

Knjiga *Poetozofski eseji* (2004a) objavljena je iste godine u Sarajevu. Finci pravi kovanicu *poetozofski* (poetski i filozofski), jer nastoji u svojim djelima sve iskazati “na poetozofski način, u kome se prožimaju čulnost i refleksija u liku djela” (Finci, 2004a: 6). U tome se ogleda njegov pristup filozofskim problemima i estetskim fenomenima. U ovom djelu diskutira problem početka u filozofiji Hegela i Husserla, te različite aspekte pitanja sebstva u filozofiji.

Neposredno iskustvo rata vodi ga pisanju o uništenju, o Holokaustu, ratu i izbjeglištvu, a poglavito o djelima umjetnika koji su se bavili ovim temama. Knjiga ima indikativan naslov: *Umjetnost uništenog: estetika, rat i Holokaust* (2005). Osnovno pitanje ove knjige je što je bio Holokaust, kakva je bila nacistička umjetnost i kako u umjetnosti može biti artikuliran užas uništenja, strava Holokausta kojem su svjedočili umjetnici logoraši, prognanici i oni umjetnici koji su od drugih saznali o genocidu i ratnim stradanjima.

U knjizi *Priroda umjetnosti* (2006) Finci razmatra fenomen umjetnosti u četverolistu autor – pokrovitelj – receptor – djelo. Odbacuje sud ukusa kao relevantan sud u vrednovanju umjetničkog djela. Kada je umjetnički fenomen u pitanju, razlikuje proizvod, gestu i čin (djelo – svijet).

Tekst o tuđini (2007) meditativna je proza o iskustvu izbjeglištva. U nizu eseja i priča sastavljenih od “tuđih riječi” i parafraza čuvenih djela Finci promišlja i priča priču o iskustvu emigracije. Likovni prilozi u knjizi djelo su Mersada Berbera. Knjiga je na italijanskom izašla pod naslovom *Narod potopa*, a s izvrsnim predgovorom rano preminule filozofkinje Marie Bettetini (1962–2019).

Djelo i nedjelo: umjetnost, etika i politika (2008) niz je eseja o moralnim i političkim aspektima umjetničkog djela. Riječ je o djelu u mreži političkog, o nacionalnom karakteru umjetnosti, o ostvarenju slobode, o politici čitanja, destrukciji i uništenju kulturnih vrijednosti, antisemitizmu u umjetnosti, a cijela knjiga završava pitanjima o etičnosti umjetničkog djela i estetičnosti same estetike.

Imaginacija (2009) knjiga je koja je po formi bliska “antiromanu”. U ovom “pripovijedanju ideja” Predrag Finci povezuje svoju osobnu dramu s dramom ideja, sa stajalištima znamenitih filozofa i umjetnika, i tako dovodi u vezu neposredno životno iskustvo i iskustvo refleksije, unutarnje i vanjsko, sjećanje i prisutno, stvarno i imaginarno. Finci raspravlja o prirodi slike, slikarstva i imaginacije i njihovom utjecaju u stvaranju predodžbe, osobnog svjetonazora i

odnosa prema Drugom. “Imaginacija” je svojevrsna filozofska naracija u kojoj autor u glazbeno-poetski komponiranom nizu slika i fragmenata iskazuje što je priroda imaginacije i kako biće kroz imaginarno razumijeva zbilju vlastitog, formira mišljenje o umjetničkom djelu i odnos prema drugom biću. Finci polazi od postavke da imaginacija ima svoja vlastita pravila, jezik, načine i puteve, interpretacije, u slikarstvu, filozofiji, životu, no svoje tekstove zasniva na kaleidoskopu raznih pitanja, odgovora i teorija filozofa. Autor je svoj zadatak definirao na više načina i razina – analizama i komparacijama, te navođenjem brojnih primjera iz filozofije i povijesti umjetnosti, zatim osobnim bilješkama kao odmakom od prijašnjeg – čime je knjiga još više dobila na životnosti, te pregledom svojih i tuđih zapažanja o imaginaciji kroz konkretne primjere iz slikarstva, od portreta i fantastičnih motiva, do veduta ili pejzaža. Imaginacija prethodi svakoj slici, određuje kodove, mogućnosti i značenja, a kompleksan odnos između stvaraoca i receptora predstavljen je u knjizi s niza aspekata. U sedamdesetak tekstova, autor na originalan način istražuje, kroz povijest, karakter imaginacije, njezinu prirodu, razumijevanje, percepciju, odnos imaginarno – stvarno. Pri tom zalazi u područje ne samo estetike i filozofije već i psihoanalize, te podsjeća čitatelje koliko je imaginacija nužna, kako za stvaranje tako i za recepciju djela, koje bez imaginacije onog koji gleda ostaje neshvaćeno, promašeno. Knjiga je napisana izuzetno jasno, stilom koji plijeni pažnju, a povremeno postaje gotovo poetski.

Osobno kao tekst izlazi također u Izdanjima Antibarbarus (2011). Predrag Finci se, u šest poglavlja knjige, koje posvećuje dnevniku, ispovijesti, osobnoj fotografiji, autobiografiji, biografskom filmu i biografiji, dotaknuo pristupa osobnom tekstu, kao interpretator koji se pita o društveno-povijesnom, kulturološkom i psihološkom, no i o estetskom značenju i značaju za svaki od navedenih šest izričaja... Dotiče se niza tema, od interpretacije, artističkog, literarnog, narativnosti, samooblikovanja, objektiviziranja, konstruiranja Sebe, kazivanja istinitosti, dovršenosti do autentičnosti. U razmatranju osobnog teksta nije toliko krucijalno pitanje estetskih kvaliteta i načina artikuliranja fenomena koliko je važno što to djelo sadrži, koje je njegovo porijeklo, koja mu je bila ili jest sada svrha, zašto je uopće nastalo. Napominje važnost konteksta – primjerice značaj dnevnika u ratna vremena i memoaristike u totalitarnim režimima. Pokazuje kako je osobno dovoljno za pisca no nedovoljno za filozofa (koji može iskazivati sebstvo, no ne želi suditi o osobnome)..., koji ne smatra da se osobno iskustvo može smatrati za filozofski relevantnu kategoriju, no unatoč tome navodi primjere iz povijesti koji svjedoče da su upravo u maniri autobiografija pisali mnogi filozofi. Jasno razgraničava ono što ne nastaje kao umjetničko djelo (dnevnik, autobiografija), no navodi da je svaki od osobnih tekstova na granici te, kada se ta granica prijeđe, on postaje dokument neke

vrste ili umjetničko djelo, i makar se radi o subjektivnim pričama, oni su slika historijskog u liku konkretne ljudske egzistencije. U poglavlju o biografskom filmu, koji nije dovoljno istražen jer ne postoje suvremeni povijesni pregledi ili teorijske rasprave o njemu, otvara interpretaciju biografskog filma koji je u osnovi “konstrukcija” i umjetničko djelo. U zadnjem poglavlju obrađuje biografiju – dakle tekst o drugome, koja nastaje kao sprega istraživačkog i stvaralačkog. Autor prikazuje kako tekst iz monološkog mora prijeći u dijaloško kako bi sebe ostvario kao djelo, odnosno kako bi bio i za Drugog, a ne samo za sebe, bez obzira na to o kojoj se vrsti osobnog teksta radi.

Čitatelj Hegelove estetike (2014a) petnaesta je Fincijeva knjiga koja se bavi Hegelovim shvaćanjem umjetnosti i mogućim “novim čitanjem” njegove *Fenomenologije duha*. U prvom dijelu knjige Finci razmatra problem umjetnosti i mjesto estetike u sklopu Hegelova filozofskog sustava te podrobno analizira značenje jedne od najprijeponijih Hegelovih tvrdnji – da je umjetnost postala prošlost. Tema drugog dijela Fincijeve knjige jest Hegelova *Fenomenologija duha*, koju autor čita kao moguću estetiku, u kojoj je razvoj “apsolutnog duha” put i način shvaćanja same umjetnosti.

Estetska terminologija (2014), a u elektroničkom, redigiranom i dopunjenom izdanju *Elektronička terminologija* (Zagreb, 2016), prema mišljenju i ocjenama stručnjaka, najpotpunija je knjiga o estetskim problemima “u regiji” i ključna knjiga za shvaćanje Fincijevih estetičkih stajališta. Autor problematizira 204 ključna termina, a njihova se elaboracija događa kroz jedanaest glavnih poglavlja, strukturiranih fragmenata, u kojima se pojam umjetničkog djela razmatra u odnosu spram, primjerice, društva, politike, etike, religije, institucija, tržišta, publike i predodžbe o funkciji umjetnosti u određenom povijesnom razdoblju. Leonida Kovač u svojoj recenziji piše: “Pristupajući estetiци kao filozofskoj disciplini, ali elaborirajući estetičke termine, sagledane u njihovoj historičnosti, s iskorakom iz zadane disciplinarne matrice, Fincijeva knjiga nudi nove alate za razvoj kritičkog mišljenja i promjene epistemološke paradigme”, a prof. Nadežda Čačinović: “Predrag Finci ovim djelom daje iznimno upečatljivo sređivanje suvremene estetičke misli u nizu natuknica, koje su raspoređene problemski, a ne, na primjer, abecedarijem... ‘Estetička terminologija’ Predraga Fincija sjedinjuje vrsnoću izvornog znanstvenog djela i korisnost priručnika.” O knjizi su pisali Hrvoje Jurić, Josip Cmrečnjak (u dva navrata) i Marko Kardum.

O kolodvoru i putniku (2015; 2015a) Fincijeva je meditacija o fenomenu grada. Finci nastoji kroz ovu knjigu propitati vlastiti odnos spram dva grada (Sarajeva, u kojem je rođen i živio, i Londona, u kojem danas živi) i svega onoga što u njegovom imaginariju grad čini gradom. Predgovor italijanskom

izdanju ove knjige napisao je filozof Elio Cappuccio. Postoji i snimak promocije ove knjige na Youtube.

U knjizi *Kratka, a tužna povijest uma* (2016) Finci diskutira što je um i kako je shvaćan kroz povijest, od ranih mitova do naših dana. Um je u svakodnevnom životu, teoriji i filozofiji hvaljen, uzdizan i slavljen. Shvaćan je kao razboritost, pamet, mudrost, “prirodna inteligencija”, praktičnost, snalažljivost, pronicljivost, logičnost. Um je smatran dokazom ljudske superiornosti i nedostatka, božanskim i đavolskim, spasonosnim i pogubnim. Strahovalo se od njegove dominacije koliko i od njegove abdikacije, vjerovalo u njegov doprinos čovječanstvu, pribojavalo od njegovih destruktivnih namjera. Priča o umu je oduvijek bila složena priča. Predrag Finci u knjizi *Kratka, a tužna povijest uma* pokazuje što je sve ideja uma i umno biće, kako se um razlikuje od osjećaja i vjere, zašto sve više dolazi do potpunog nepovjerenja u um i što je moguća budućnost mišljenja i samog uma.

Elektronička špilja (2017) knjiga je o suvremenim medijima. U ovoj knjizi riječ je o problemima koji prate medije, od pitanja porijekla novih, elektroničkih “igračaka”, preko problema svakodnevnog komuniciranja i informiranja, do stvaranja novih mitova, medijske slave, reklame kao nove umjetnosti i pitanja funkcije umjetnosti u elektroničkim medijima. Predrag Finci pokazuje na mnogim konkretnim, poznatim primjerima (iz svijeta, ali i iz naše sredine), da u teorijskom, filozofskom pristupu i promišljanju suvremenih, ponekad pomodnih fenomena izbija na vidjelo cijeli niz vrlo ozbiljnih pitanja. Kako nastaju mediji? Zašto postajemo njihovi taoci? Koliko mediji utiču na naše djelanje i mišljenje? Da li nam doprinose ili nam štete? Govore li istinu ili nas obmanjuju? Mijenjaju li našu prirodu i odnose s drugim ljudima? Sve su to pitanja s kojima se svakodnevno susrećemo, pitanja koja zahtijevaju ozbiljne odgovore. Odgovori koje nudi Predrag Finci misaono su provokativni i uvijek zanimljivi. *Elektronička špilja* govori o čovjeku u svijetu nove tehnologije i odgovara na izazove našeg vremena. Ova lijepo, uvjerljivo, znalacki pisana knjiga poziva na razmišljanje i diskusiju o pitanjima novih medija, a time i o pitanjima našeg vlastitog svijeta i nas samih.

U knjizi *Korist filozofije* (2017a) Finci postavlja pitanje na koje su mnogi tražili odgovor: kakva je korist od filozofije? U svojim razmišljanjima autor govori o radosti mišljenja, o nuždi filozofiranja i ukazuje na stalnu otvorenost i aktualnost filozofskih pitanja. Finci u svojoj *Koristi filozofije* polazi od jednog konkretnog događaja, koji mnogi pamte, i najprije diskutira pitanja svjedočenja i različitih interpretacija događaja, a potom diskutira što je događaj kao filozofski (ontološki i metafizički) pojam. Nakon prvog slijede poglavlja o negativnom, od pojma negacije u filozofiji do opisa i analize “negativne osobe”. U trećem poglavlju autor razmatra što je “granična situacija”, što su presudni

momenti ljudskog života i koliko takva iskustva mijenjaju ljudski život. U poglavlju o filozofskom pitanju biti Finci pokazuje da je potraga za suštinom u stvari potraga za istinom fenomena i samog postojanja. U završnom poglavlju riječ je o bezdanu i horizontu, o privremenom i trajnom, o nastajanju i nestajanju, dakle o temeljnim pitanjima ljudske egzistencije. Zato se autor na kraju vraća pitanjima koja postavlja na samom početku knjige: što je priroda filozofskog mišljenja? Kako i koliko filozofija može biti voditelj u osobnom životu? Kakva je i što je korist filozofije? Recenzenti su visoko ocijenili ovu novu knjigu Predraga Fincija. Prof. dr. Ljiljana Filipović ističe autorovu erudiciju, prepoznatljivi stil i sposobnost da razumljivo iznese najsloženija filozofska pitanja, a prof. dr. Željko Pavić naglašava Fincijevu hrabrost u suočavanju s ključnim problemima suvremenog čovjeka i izazovima samog mišljenja.

Knjiga *Ukratko* (2018; 2020) prva je od Fincijevih knjiga koja je naglašeno bliska poetskom iskazu. U ovoj knjizi esej gotovo u potpunosti prelazi u poetsku formu. Knjiga se dodiruje svih ključnih egzistencijalnih pitanja, od pitanja porijekla i nastajanja, preko kazivanja o prijateljstvu i ljubavi, do pitanja rata, umiranja i ništavila. *Ukratko* je autorova sažeta povijest života. U svojim kratkim, efektno pisanim tekstovima, Finci zapravo vodi dijalog s ranim grčkim filozofima i svojim vlastitim emocionalnim stanjima, koja mogu biti i osjećaji svakog od nas. (Ova knjiga nedavno je objavljena na hebrejskom, s pogovorom filozofa prof. Avija Sagija.)

Finci na početku knjige *O književnosti i piscima* (2018a) piše: “Ovo je knjiga o književnosti i piscima. Priča o njima. Naslov knjige posudih od onih nekadašnjih, strogih pisaca udžbenika, priručnika i književnih pregleda, od onih ozbiljnih, uvažavanih profesora i marljivih teoretičara koji su sve znali, pa i što je književnost i koji su pisci dobri, a i koji nisu. Ja međutim ne pišem takvu knjigu. Ne pravim učene analize, ne iznosim mudre tvrdnje, ne poduzimam sistematska istraživanja života i djela pisaca. Ne bih to htio. Nego bih samo da redam, svoje nabrajam, pričam i u svom pripovijedanju ideja iznosim kako mislim da jest i što mislim da bi književnost mogla biti.” Tako Predrag Finci započinje svoju novu knjigu, pod naslovom *O književnosti i piscima*. Poslije uvodnog poglavlja, autor razmatra pojam “nadgradnje” i položaja književnosti u suvremenom svijetu, koji ima sve manje razumijevanja za estetske vrijednosti i sve više brine samo o materijalnim, vlastitim interesima. U narednom, drugom poglavlju autor postavlja radikalno pitanje: ima li još uvijek smisla pisati? Nakon iscrpnog odgovora na ovo pitanje, Finci pravi svoj katalog najdražih knjiga i pisaca, o kojima govori na originalan, neuobičajen način: u više od sto kratkih zapisa autor kroz niz zanimljivih opaski, biografskih detalja i anegdota opisuje što je i kakva sve može biti književnost. Nakon ovog “pregleda svjetske književnosti” slijedi poglavlje o pokušaju iskazivanja tragedije ljudskog

uništenja i neizrecivog u djelu velikog italijanskog pisca Prima Levija. U završnom poglavlju Predrag Finci nudi moguću definiciju književnosti i razmatra što bi i kakva mogla biti njena budućnost. Time je zaokružena ova zanimljiva, duhovito i lijepo pisana “filozofija književnosti” našeg istaknutog estetičara i filozofskog pisca.

Misterij, iza svega (2019) knjiga je u kojoj Predrag Finci piše o misticizmu u umjetnosti, o mističkom iskustvu, te o filozofskim razmatranjima misticizma i o tome što je misterij u filozofiji. Autor pokazuje da je misticizam posebna vrsta osjećaja i mišljenja, čak posebna filozofija, koja je svojevrsna hereza, a kao filozofija pobuna protiv vlasti racionalnog uma i tajnovito, na subjektivnim osjećajima zasnovano filozofiranje i učenje o životu. Finci kroz niz duhovitih priča, primjera iz umjetnosti, filozofije i učenja samih mistika osvjetljava na racionalan, jasan i razumljiv način smisao i različita značenja misticizma u povijesti i današnjem svijetu. Ovo je knjiga za sve one koji žele shvatiti i razumjeti što je Tajna i što je zaista ono što nazivamo Mističnim.

Zapisi veselog filozofa (2019a) kratka je povijest filozofije, ispričana kroz niz anegdota i šala, a rezultat je dva različita nastojanja: Predraga Fincija kao autora teksta i grafičarke i likovne umjetnice Amele Hadžimejlić. Kada je Predrag Finci napisao tekst o “veselom filozofu”, šaljivu, pomalo nadrealnu “povijest filozofije”, zamolio je Amelu da mu pomogne u dotjerivanju nekih vizualnih detalja, a onda je ona, kada je pročitala tekst, naslikala svoje komentare, malo-pomalo napravila svoju izložbu u imaginarnom prostoru, navedenim filozofima dodala njihove “jastuke”. Tako je ova knjiga postala sprega riječi i lika, teksta i oblika, kazivanje i pokazivanje, prezentiranje i reprezentiranje. Sprega je Predragovog tkanja teksta i Amelinih “slikovnih zapisa”. Ovo je, dakle, istodobno knjiga i izložba slika. Djelo je dijalog dva različita načina artikuliranja i dva različita medija, na dva različita načina ispričana ista priča. Knjiga *Zapisi veselog filozofa* napisana je jednostavno, duhovito, čita se lako, slike (portreti filozofa) u knjizi su upečatljive i originalne, a njeni autori su osobe različitih stvaralačkih pristupa, profesija, generacija, spolova i mjesta stanovanja, a oboje iz Sarajeva. Rezultat njihove suradnje je ova u svakom pogledu jedinstvena knjiga pronicljivog humora, britke misli i likovne ljepote.

Što se sviđa svima. Komentari uz Kantovo shvaćanje umjetnosti (2019b). U sažetku na kraju ove knjige Predrag Finci piše: “Kantova *Kritika moći suđenja* temeljna je knjiga cjelokupne filozofije umjetnosti i estetike. Subjekt je u središtu Kantovih razmišljanja o estetskom. U svojim djelima, a posebno u *Kritici moći suđenja*, ovaj veliki filozof je pokazao mogućnosti moći suđenja, kao i granice subjektivnog suda i subjektivizma. U podrobnoj analizi svih aspekata Kantove ‘treće *Kritike*’ nastojao sam pokazati kako bi se baš polazeći od Kantovog subjektivnog suda ukusa moglo započeti promišljanje o tome što

je umjetničko djelo po sebi samom. 'Estetički objektivizam' koji zastupam podrazumijeva uvid u cjelinu fenomena, uvid u povijesni i društveni status djela, kao i znanje o postojećim shvaćanjima umjetnosti, što omogućava usporedbu i analizu različitih djela, situiranje analiziranog djela u 'svijet umjetnosti' i kritički odnos prema dojmu kao 'sudu', dakle kritički odnos prema subjektivizmu i vlastitom iskustvu djela. Ovakav objektivizam ne odbacuje psihološke, emocionalne razloge dopadanja, jer ima u vidu da je umjetnost najprije užitek i stvar osobnog afiniteta, premda jasno ukazuje na to da je u takvim 'sudovima' najprije riječ o osobi koja sudi i njenim osobnim razlozima, koji je čine sklonom prema određenom djelu, a ne o samom djelu. Nasuprot subjektivnoj impresiji o djelu, objektivizam polazi od refleksije i analize i nastoji biti znanje o djelu. U prvom slučaju subjekt govori što je djelo njemu (ili: što je djelo u njemu), u drugom se nastoji pokazati što je djelo po sebi (ili: što je djelo u sebi samom). U prvom slučaju akcent je na stavu subjekta o djelu, u drugom na stavu o djelu. Ovaj drugi pripada hermeneutici i znanju o djelu. Što je put da se o djelu govori na osnovu djela samog." A upravo tako od subjektivnog suda i osobnog dojma subjekt može doći do shvaćanja istinske prirode samog djela, do znanja o tome što djelo "objektivno", po sebi samom jest. Umjetničko djelo naravno ne bi bilo ono što jest bez subjekta koji djelo stvara i percipira, ali ni bez svojih vlastitih, unutarnjih svojstava, na osnovu kojih djelo jest djelo.

U *Prvo, bitno* (2020) Finci otvara knjigu kratkim poetskim zapisom, a onda u prvom, uvodnom poglavlju, pod naslovom "Prije početka" iznosi osnovne namjere ove nevelike knjige i kaže da je u njoj riječ o autorovom doživljaju prvih filozofa, koji su usmjerili našu misaonu tradiciju i do danas u njoj imaju utjecaja. Ovo međutim nije uobičajena rasprava o ranim grčkim filozofima (predsokratovcima), nego spoj priča o prvim filozofima i autorovih maštarija o tim istim filozofima. Finci najprije piše o davnim počecima svega i o tome što i kakve sve mogu biti mnogobrojne, nama često neznanne dimenzije u kojima se događa naše postojanje. Pitanje dimenzija vodi pitanju Prvog. Autor pravi maštovitu priču o onome što je bilo u početku, od kojeg započinje ljudsko postojanje i iskustvo. Slijedi niz priča o najpoznatijim ranim filozofima i njihovim učenjima. Finci piše: "Sa uvidom u mišljenja ranih mislilaca započinje studij filozofije. Ja im se ovdje evo vraćam nakon svih studija, nakon životnog iskustva filozofiranja, s golemom željom da o njima (i sebi) progovorim 'iz početka'. Vraćam im se s osjećajem da naše ili barem moje 'misaono djetinjstvo' još uvijek traje. A tome dodajem i one slike s putovanja od zaboravljenih davnina do neviđenih daljina, one odiseje imaginacije, slutnje o prvom i posljednjem, o onome otkuda smo i kuda ćemo, o onome što je bilo prisutno i u ranim duhovnim nastojanjima i prvim opisima davnih početaka i mogućih svršetaka." U ovom svojevrsnom uvodu u temeljna filozofska pitanja Finci svakoj svojoj

priči o prvim filozofima dodaje svoje maštarije i osobna zapažanja. Knjiga završava dvama slikovitim, upečatljivim poglavljima o onome što bi moglo biti iza kraja, s one strane našeg postojanja. Knjiga koja je sprega poetskog i refleksije. *Prvo, bitno* je lijep uvod u rane početke filozofiranja i autorov pristup velikim filozofskim i našim životnim pitanjima.

Sve dok (2021) je zbirka ispovjednih eseja Predraga Fincija, koja nam donosi “kronologiju” jednog života, jednog čovjeka, filozofa i umjetnika. Života koji ima svoje *prije* i svoje *poslije*, te granicu između njih koja je nevoljko prijeđena, ali njezin je prelazak doveo do ponovnog susreta – s ishodištem svojega svijeta. Ova knjiga je mnogo čitana i mnogo hvaljena, kako od publike, tako i od kritike (Jergović, Gromača, Pecnik, Mandić i drugi).

Emigrantska slikovnica (2022) niz je prozних opisa, kratkih eseja i poetskih zapisa. Za razliku od “Teksta o tuđini”, u kojem opisuje tuđe iskustvo tuđine, u ovoj knjizi okupljene su vrlo osobne priče. U njima je riječ o autorovom djetinjstvu i odrastanju, ljubavi i prijateljstvu, sreći i bolu, rodnom gradu i odlasku, zavičaju i novom domu, miru i ratu, sjećanju i zaboravu. Riječ je o mnogim lijepim, ali i dramatičnim događajima. O ljudskoj sudbini. Predrag Finci piše o svom iskustvu iseljenika, koje je danas iskustvo mnogih. Ova knjiga je priča o životnom putovanju, koje započinje autorovim sjećanjem na trg pored kojeg je rastao, a završava pričom o mostu preko kojeg je puno puta prelazio i jednom zauvijek otišao u tuđinu. Ova knjiga je niz zapisa o prelomnim osobnim događajima, pa zato Finci zapisuje: “Moj me život kao svog pisara uposlilo.” *Emigrantska slikovnica* je priča o jednom životu i potrazi za njegovim smislom. Autorova “završna riječ” o njegovom iskustvu emigracije i tuđine.

U unutarnjem, istina (2022a) zbirka je filozofsko-antropoloških eseja o problemu subjekta i temeljnim pitanjima njegovog unutarnjeg života. U uvodnom poglavlju Finci opisuje cilj svojih istraživanja, pa najprije definira pojam unutarnjeg i ukazuje na vezu unutarnje refleksije i vanjskog svijeta. U drugom poglavlju razmatra složeno pitanje ljudske prirode i analizira pluralni karakter onoga što smatramo ljudskom prirodom. Treće poglavlje je posvećeno pojmu introspekcije, dakle govori o povratku subjekta na sebe sama, na svoje unutarnje, što je istovremeno čin samosvijesti i priprema subjekta za razumijevanje svijeta. Od unutarnjeg započinje rad intuicije, koja može biti shvaćena i kao slutnja i kao izravno razumijevanje problema (predmeta mišljenja). Ono što intuicija dokuči mora biti ponovo promišljeno, pa zato refleksija nanovo percipira i vrednuje svoj predmet istraživanja. U šestom poglavlju Finci i pojam utopije razumijeva kao unutarnji događaj, kao mišljenje idealnog, koje se događa samo u mišljenju. Svi ovi različiti uvidi u pojam unutarnjeg vode ka formiranju apsolutnog, odnosno potpunog znanja, što je zapravo ostvarenje filozofije u subjektu samom i dokaz da je istina u unutarnjem subjektu, da upravo

tu započinje i dešava se njegovo filozofiranje. Ostvarenje unutarnje cjelovitosti subjekta temelj je istinske spoznaje i refleksije o svijetu, jer najprije moramo razumjeti subjekt e da bismo razumjeli što je (njegov) svijet. Zato je pitanje osobne osjetilnosti, svijesti i spoznaje pitanje mjesta od kojeg subjekt polazi u svijet. U unutarnjem subjekt započinje i završava svoje.

Prošle godine u Barnetu (2022b) knjiga je dnevnčkih zapisa, koje je autor pisao 2021. godine, pa je dakle knjiga o nedavnim događajima.

UMJESTO ZAKLJUČKA

U ovom sistematičnom preglednom radu vrijedi pridodati na kraju tek dvije, tri rečenice kao neku vrstu zaključka, napose srazložno tomu što uvaženi kolega Predrag Finci, naš bosanskohercegovački Ben-Ami Scharfstein, filozof-estetičar-komparativista, i dalje piše i vrlo je aktivan i skrajnje plodan filozofski pisac. Za toliko više što jedna kratka knjiga uskoro mu izlazi u Beogradu, a dva rukopisa su mu u izdavačkoj kući Buybook, u Sarajevu. S radošću i izglednim nadanjima pogledamo na njegov golemi *oeuvre* na intersekcijama (Finci pravi kovanicu poetozofski, tj. poetski i filozofski, u kojoj se ogleda njegov pristup filozofskim problemima i estetskim fenomenima), koji ga definitivno čini najproduktivnijim i jednim od najznačajnijih autora porijeklom iz BiH i regiona. Filozofsko istraživanje umjetnosti i mjesto estetike u ovom grandioznom opusu narastajućeg karaktera autora ovakovrsne enciklopedijske erudicije, predstavljaju glas apologije umjetnosti i monumentalno postignuće ikada zazbiljeno u Bosni i Hercegovini i regionu nadasve vrijedno predstavljanja svjetskoj akademskoj zajednici učenjaka.

LITERATURA

- Finci, Predrag, *Govor prepiski*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
- Finci, Predrag, *Umjetnost i iskustvo egzistencije*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
- Finci, Predrag, *Ishodište pitanja*, Glas, Banja Luka, 1987.
- Finci, Predrag, *O nekim sporednim stvarima*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.
- Finci, Predrag, *Sarajevski zapisi: Sentimentalni uvod u estetiku*, Buybook, Sarajevo, 2004.
- Finci, Predrag, *Poetozofski eseji*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 2004a.
- Finci, Predrag, *Umjetnost uništenog: estetika, rat i Holokaust*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2005.
- Finci, Predrag, *Priroda umjetnosti*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006.
- Finci, Predrag, *Tekst o tuđini*, s likovnim prilogom Mersada Berbera, Demetra, Zagreb, 2007.
- Finci, Predrag, *Djelo i nedjelo: umjetnost, etika i politika*, Demetra, Zagreb, 2008.

- Finci, Predrag, *Imaginacija*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2009.
- Finci, Predrag, *Osobno kao tekst*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2011.
- Finci, Predrag, *Estetska terminologija*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2014.
- Finci, Predrag, *Čitatelj Hegelove estetike*, Naklada Breza, Zagreb, 2014a.
- Finci, Predrag, "O kolodvoru i putniku", *Motrišta 74*, Matica hrvatska, Mostar, 2015, str. 86–143.
- Finci, Predrag, *O kolodvoru i putniku*, Art Rabic, Sarajevo, 2015a.
- Finci, Predrag, *Kratka, a tužna povijest uma*, Art Rabic, Sarajevo, 2016.
- Finci, Predrag, *Elektronička špilja*, Art Rabic, Sarajevo, 2017.
- Finci, Predrag, *Korist filozofije*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2017a.
- Finci, Predrag, *Ukratko*, Factum izdavaštvo, Beograd, 2018; 2020.
- Finci, Predrag, *O književnosti i piscima*, Art Rabic, Sarajevo, 2018a.
- Finci, Predrag, *Misterij, iza svega*, Factum izdavaštvo, Beograd, 2019.
- Finci, Predrag, *Zapisi veselog filozofa*, slikovni zapisi u knjizi: Amela Hadžimejlić, Art Rabic, Sarajevo, 2019a.
- Finci, Predrag, *Što se sviđa svima. Komentari uz Kantovo shvaćanje umjetnosti*, Biblioteka Filozofska istraživanja, knjiga 152, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2019b.
- Finci, Predrag, *Prvo, bitno*, Zagreb – Beograd, Naklada Jesenski i Turk – Factum izdavaštvo, 2020.
- Finci, Predrag, *Sve dok*, Fraktura, Zagreb, 2021.
- Finci, Predrag, *Emigrantska slikovnica*, Beograd – Zagreb, Factum izdavaštvo – Jesenski i Turk, 2022.
- Finci, Predrag, *U unutarnjem, istina*, TIM press, Zagreb, 2022a.
- Finci, Predrag, *Prošle godine u Barnetu*, Buybook, Sarajevo, 2022b.

INTERNETSKI IZVORI

- "Predrag Finci", *Biografija.info*, 19. 5. 2019. Dostupno na: <https://www.biografija.info/predrag-finci/>.
- "Predrag Finci", *Wikipedia*, posljednje izmjene 11. 9. 2023. Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Predrag_Finci.
- "Finci, Predrag", *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristupljeno 15. 11. 2022c. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19653>.
- "Predrag Finci", *P.E.N. Centar u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: <https://penbih.ba/clanovi/predrag-finci/>.
- "Predrag Finci: O mojim knjigama", *YouTube*, 6. 11. 2022. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=mO_37ihW1is.
- "Predrag Finci", *YouTube*, 21. 1. 2021. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=gGP-BgAw9Qg>.